

BOLLA ISTVÁN KÁROLY

MTA Pszichológiai Intézete, Budapest

TOVÁBBKÉPZÉS A GYERMEKVÉDELEMBEN DOLGOZÓ PSZICHOLÓGUSOK SZÁMÁRA

Előzmények

Az MTA Pszichológiai Intézete Fejlődéslélektani Osztálya – az Állami Ifjúsági Bizottság, az Oktatási Minisztérium, az Egészségügyi Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Pszichológiai Társaság támogatásával – 1979 októberében, a nemzetközi gyermekév alkalmából „A gyermekotthoni nevelés időszerű pszichológiai kérdései” címmel konferenciát rendezett.

E konferencia egyik tanulsága volt, hogy a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek *úgy érzik, hogy elhanyagolják és mellőzik őket, ha úgy tetszik: szakmai védelemre szorulóknak érzik magukat.* Ismételten kiderült, hogy a területen – különösen a fővároson kívül – dolgozó kollégáinknak alig-alig van lehetőségük szakmai problémáik megvitatására.

Az „*egyedül vagyunk*” kijelentésben összetett probléma fogalmazódott meg. Néhány összetevőjét – mivel megoldására azóta sem történt kísérlet – érdemes itt újból megemlíteni.

1. A legfontosabb a pszichológus kollégákat egzisztenciálisan is érintő kérdés a *szakmai érdekvédelem.*

Röviden arról van szó, hogy a mindenfajta pszichológiai ismeret megkövetelése nélkül kinevezett igazgatók – gyakorlatilag egyszemélyben döntenek a pszichológus munkájának értékéről.

2. A fiatal kollégák úgy kerülnek mindenfajta további képzést szinte egyértelműen *kizáró* körülmények közé, hogy végzendő munkájukhoz *semmi érdemleges képzést nem kaptak* az egyetemen. Ez a kijelentés nemcsak a speciális feladatokra (például örökbeadási problémák stb.), hanem az általánosabban leírhatókra is igaz (például a terápiás eljárások kezelésében való jártasság). Az utóbbi évek – progresszív – tendenciái, ebből a szempontból ellene hatnak annak, hogy a szükséges igények kielégíthetőekké váljanak, mivel a képzés a specializáció helyett egyre inkább az általánossá válás felé közelít.

A felsőoktatás eleve képtelen annyiféle speciális képzést nyújtani, mint amennyire a „termelésnek” szüksége van. Az egyetlen járható út tehát az lehet, hogy az egyre színvonalasabb és jól konvertálható alapképzés felé terelődjön.

Az ebből keletkező feszültségek egyetlen szervezett megoldási lehetősége a *posztgraduális képzés.*

A pszichológusok számára már szerveződő posztgraduális képzés bár más — specifikáltabb — szinten, mint az alapképzés, de mégis ugyanúgy mint az, képtelen lesz „leképezni” a működő pszichológusok valódi világát. Hiszen a legjobb szándék mellett sem képzelhető el — központilag szervezve — a három fő szakmai alkalmazásnál „részletesebb” specifikáció.

Az is valószínű, hogy az egyes szakterületek továbbképzésében csak azok vehetnek majd részt, akik azon a szakterületen dolgoznak.* Ez viszont a gyermekvédelemben dolgozó klinikusi tudásra, sőt horribile dictu, munkalélektani tudásra, képzettségre is rászorított pszichológusok számára azt fogja jelenteni, hogy továbbképzésük a beinduló posztgraduális képzés ellenére sem tekinthető megoldottnak.

3. A kollégák a szó legszorosabb értelmében egyedül vannak. A kb. 30 000 állami gondozott ellátásával kb. 10–12 000 felnőtt foglalkozik (a fizikai állományú dolgozóktól az adminisztráción át a nevelőig). Ebben a nem is kisvárosnyi tömegben elszórtan — aránytalanul elszórtan — él és próbál dolgozni kb. 60–100 ember, aki *beosztása szerint* pszichológus. Létezik olyan nevelőotthon, ahol három, és olyan megye, ahol egyetlen főállású pszichológus dolgozik a gyermekvédelemben.

A szakmai képzést nyújtó továbbképzések — köztük az említett konferencia — megszervezését Dr. Ranschburg Jenő a Pszichológiai Intézet Fejlődéslélektani Osztálya nevében elvállalta. 1980 őszén alakult ki a továbbképzés végső formai és tartalmi koncepciója, itt határoztuk meg a továbbképzésbe bevontak körét és a résztvevő előadók — csoportvezetők személyét.

A Művelődésügyi Minisztérium, az OPI és a Pszichológiai Intézet együttműködésének volt köszönhető, hogy az első ötlettől számított kevesebb mint másfél év alatt sikerült egy hagyományok nélküli országos jellegű továbbképzési formát elindítani. E folyamat első eredménye volt a Nyíregyházán 1981 márciusában tartott továbbképzés.

Célkitűzések

Az elsőrendű cél az volt, hogy támogatást és ismereteket nyújtsunk a területen dolgozó pszichológusoknak.

Másodsorban ez az alkalom egyben lehetőség is volt számunkra, hogy ismereteket szerezzünk. Részben a gyermekvédelem — és ezen belül a nevelőotthoni hálózat — aktuális helyzetéről és részben arról is, hogy milyen módon tudunk optimális mértékben *segíteni*. Bizonyára elképzelhető lett volna olyan eljárás is, hogy először tájékozdunk, majd a megszerzett ismeret birtokában azonnal az optimális formát kezdeményezzük. Ezt az utat azonban azért nem vállaltuk, mert a terület immár évtizedek óta oly mértékben elhanyagolt, hogy a legsürgősebben tenni kellett valamit.

*Ez az elv a legtöbb továbbképzési forma esetében a gyakorlatban is érvényesül, vagy szankcionálva, vagy egyszerűen információ visszatartással. Szemléletes példaként annak, hogy az olyan közkeletűen hangoztatott „tudományos” szövegek, mint például „az interdiszciplinaritás elve” mennyire nincsenek hatással még az olyan tudományközeli életterületekre sem, mint a továbbképzések.

A továbbképzés programja

1. A program kialakításának szempontjai:

- a) Elsőrendű fontosságot tulajdonítottunk az intenzív forma megvalósításának. Eből az alapelvől kiindulva döntöttünk a campus jelleg megvalósítása mellett. Az ilyen jellegű továbbképzésnek hazánkban is egyre nagyobb hagyományai vannak. Előzményként kiválasztható egy immár sok éves múltra visszatekintő forma: az ún. Pszichoterápiás Hétvég, melynek igen sok tapasztalatát építettük be munkánkba.
- b) Az elméleti előadások próbálják meg felölelni a nevelőotthonokban nevelkedő gyermekekkel kapcsolatos problémák teljes területét.
- c) A résztvevők a lehetőséghez képest maximálisan aktivizálhatóak legyenek.
- d) A gyakorlatban közvetlenül hasznosítható tapasztalatok szerzésére is nyújtunk lehetőséget.

2. A továbbképzés részletes programja

A) Előadások:

1. Pszichológus az intézetben
2. Szocializáció a családban
3. Az intézetben nevelkedő gyermek szocializációjának jellegzetességei
4. Gyermekcsoportok összeállítása és megfigyelése
5. Felvételi státusz, a fejlődési folyamat nyomon követése: 0–6 éves korban és 6–18 éves korban
6. A pszichológus és az intézet felnőtt dolgozói közötti kapcsolat
7. Különlleges feladatok: vélemények
8. A felnőtt–gyermek kapcsolatok rendezése
9. A növendékek egészsége
10. A nevelőotthoni növendékek társadalmi beilleszkedése
11. Törvényesség a gyermekvédelemben

A továbbképzés öt és fél napig tartott, ennél több előadást nem tervezhettünk. Az első három előadást a speciális területekkel foglalkozók követték. Az a szándék, hogy minden problémáról szó essen, természetesen csak megszorításokkal érvényesülhetett. A szükségszerűen kimaradó témákkal egy másik, a résztvevőket jobban aktivizáló formában, a vitacsoportokban igyekeztünk foglalkozni.

B) Vitacsoportok

1. Nevelőotthoni gyermekek külső iskolában
2. A pszichomotoros fejlettség mérése
3. Az agresszió
4. Az önállósági szokások kialakítása
5. Öngyilkosság a nevelőotthonokban
6. Krízishelyzet és beavatkozás
7. Szexualitás
8. Szüpusás és narkománia
9. Kritikus szituációk a nevelő–növendék kapcsolatban
10. A pszichológus szupervíziója

11. Tanulás

12. Szökés

C) Esetmegbeszélő kiscsoportok

Tapasztalataink

A továbbképzés tapasztalatainak összegezésében — saját személyes élményeim mellett — három forrásra támaszkodom. Az egyik a tanfolyamot záró nagycsoport ülés volt, melyen a *résztvevők kollektívájának véleménye* összegeződött. A másik forrás egy záró megbeszélés volt a „stáb” (előadók, szervezők) tagjainak részvételével — ez a forrás a „*vezetők*” *kollektívájának* véleményét nyújtotta. Végül pedig igen hasznos tapasztalatokat hozott annak a kérdőívnek az anyaga, amely — név nélkül — a *résztvevők egyéni véleményének* érvényesülési lehetőségét kívánta biztosítani.

1. A különböző részterületek megítélése nem volt egyforma. Egyértelműen pozitív vélemény csak az esetmegbeszélő kiscsoportokról alakult ki. Ennek nyilvánvalóan az lehetett az oka, hogy ez a forma nyújtotta a legkézzelfoghatóbbnak tűnő gyakorlati hasznot és talán az, hogy azt a *pszichés támogatást* is leginkább ez a forma nyújtotta, amelyre az igény az „egyedül vagyunk” érzésben nyilvánult meg.

2. Többekben ellenérzést — hiányérzetet kiváltó forma volt a vitacsoport. Ennek okai a következők lehetnek:

a) A párhuzamosság (egyszerre futó két, három vitacsoport) sokakban azt az érzést keltette, hogy lemaradnak valamiről. Kialakult ez azokban is, akik a másik kettő helyett adott alkalommal olyan vitacsoportot választhattak, amely speciálisan az ő problémáikkal foglalkozott és olyanokban is, akik „szabadon” választhattak, hiszen speciális gondjaikkal egyik vitacsoport sem foglalkozott (például a Gyermekek és Ifjúságvédő Intézetekben — GYIVI-k — dolgozó kollégák esetében). Ez a bírálat kétféleképpen is értelmezhető. Vagy arról van szó, hogy a kollégák annyira kiéhezettek a továbbképzésre, hogy ha már van, semmiből sem akarnak kimaradni. (Erre utalna az igen magas részvételi arányszám.) A másik értelmezés viszont úgy hangzik, hogy az általunk megfogalmazott problémák oly mértékig specifikusak voltak, hogy emiatt bármely területen dolgozó kollégák érdeklődésére egyforma súllyal tarthattak számot. (E mellett éppen a GYIVI-kből jött kollégák panasza szólna, akik nagyon hiányolták a speciálisan nekik szóló programokat.)

b) A vitacsoportok résztvevőiben élt egy minden valószerűség szerint *kielégíthetetlen* törekvés, hogy a vita végeredményeként, a gyakorlatban is alkalmazható megoldást kapjanak.

Amennyiben az egész továbbképzés egyik legszebb vonását, a résztvevők felnőttnek tekintését, meg kívánjuk őrizni, akkor *ezt az igényt is komolyan kell vennünk* — tehát a feladatot kell teljesíthető nagyságrendűként meghatároznunk.

c) Az elégedetlenségnek további oka lehetett, hogy ha valóban azt kívánjuk, hogy a résztvevők vitapartnereink legyenek — biztosítsuk számukra a jobb felkészülés lehetőségét. Például írásos anyag és bibliográfia előzetes eljuttatásával stb.

Ez az igény a jövőben teljesítendő, hozzátevé azonban azt, hogy elképzelésünk eddig is az volt — és ezután is valószínűleg csak az lehet, hogy a vitában résztvevő kollé-

gák elsősorban saját tapasztalataikra támaszkodjanak és csak másodsorban az irodalmi adatokra.

3. Az előadások megítélése sem volt egyértelműen pozitív. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott az egyéni különbség az előadók között. Akadnak azonban általánosíthatóbb okok is.

a) Az előadók nem részletes tematikát, hanem csak címet kaptak. Igaz, hogy a mondanók összehangolására egy „nyitó” stábmegbeszélést tartottunk és ezen történtek kísérletek az egyes előadások „elhatárolására”. Ennek ellenére tapasztalható volt optimális mértéket meghaladó átfedés a témákban.

b) Szűkreszabott volt az előadók ideje (másfél óra — az előadás vitájával együtt) és ez néha az előadások érdemi részének oly mértékű rövidítéséhez vezetett, ami már gátja volt annak, hogy az előadó és a közönség között valódi kommunikáció alakulhasson ki.

c) Döbbenetes erejűnek nevezhető tapasztalat volt, hogy azok az előadók, akik a továbbképzés második felében érkeztek, olyan összekovácsolódott együttessel kerültek szembe, mellyel a hangot megtalálniuk bizony alig-alig sikerült.

4. Az egész továbbképzés megítélése általában pozitív, akár a résztvevők, akár az előadók csoportjának véleményét vesszük alapul. Döntőnek mindenki azt tartja, hogy végre egyszer már legalább volt ilyen. Akad azonban gond is, azon túl is, amit az előbbieken már leírtam.

a) Az első talán az, hogy a helyszín egyszerűen *alkalmatlan* volt, illetve csak megalkuvásokkal lehetett elfogadnunk. Arról van szó, hogy a hazai *bármilyen* képzéssel és továbbképzéssel kapcsolatos szemlélet igen elmaradott. Ez mindjárt az épületek belső elrendezéséből is látható, melyek többnyire a „bölcst” és a „tudásra vágyó tömeg” áhíthatos találkozásának lehetőségét kívánják szolgálni. Az, hogy például egy továbbképzésre egybegyűlt társaság két — mondjuk 20–25 éves gyakorlattal rendelkező — egyetemet végzett tagjának *egymáshoz is lehetne* érdemi mondanivalója, az egész képzési-továbbképzési rendszerben semmi szerepet nem játszik. Illetve — szinte tudatosan — az ellenőrizhetetlen „folyosói” magánbeszélgetések és — uram bocsá! — az esti sörözések szférájába szorul.

Mindez a mi helyszínrünkön is érezhető volt. Az előadásokat egy tanácsteremben tartottuk, ugyanakkor, mivel ez volt a legintimebb atmoszférájú hely, hol találhattunk lehetőséget a sokkal kisebb létszámú kiscsoport foglalkozásokra? Természetesen ugyanitt — visszavonulva a terem egyik sarkába.

A kérdés, hogy miért törvényszerű és nem véletlen, hogy ilyen helyszínt találhattunk? Kérdés, hogy miből táplálkozik ez az elmaradott szemlélet?

Az elavult szemlélet legfontosabb fenntartói véleményem szerint a következők:

1. A továbbképzésekkel kapcsolatos *távlati tervezés hiánya*. Annak megtervezése, hogy kit, mikor, milyen célból és milyen rendszerben kíván egy intézmény továbbképezni.
2. A továbbképzések *módszertani kidolgozatlansága*. Ezen a területen talán a legégetőbb a kérdés, hogy a legtöbb továbbképzési forma képtelen beépíteni az *önképzést* — holott olyan emberekre kíván hatni, akik erre rá vannak szorítva.
3. A továbbképzések *szerepének tisztázatlansága*. A legtöbb továbbképzési forma esetében kérdés például, hogy milyen mértékben adjon alapképzést? Tisztázatlan a továbbképzések helye a többi képzési forma sorában. Többnyire

tisztázatlan az is, hogy egy továbbképzésben való részvétel mit jelent az egyén és/vagy a munkahely számára? És ami ebből következik: ki finanszírozza a továbbképzést? (főhatóság, munkahely, az egyén?)

4. Tisztázatlan az is, miképpen dönthető el, vajon hatékony volt-e egy továbbképzés. Ez már következmény ugyan, de mégis ide kell sorolni, hiszen ha különböző objektív okok miatt úgysem mérhető a *hatékonyság*, akkor nyilvánvaló, hogy ez egyfajta igénytelenséget is eredményezhet – és így már meghatározója a szemléletnek, amelyről szóltam.

A felsorolt tényezők együtt alakítják ki azt a jelenséget, hogy a továbbképzések előadás-centrikusok – tehát az említett „hagyományos” épületeket tudják jól kihasználni. Elősegítve ezzel azt, hogy az újak is a hagyományok szellemében épüljenek.

Mit lehetne tenni?

A kérdésre valószínűleg annyi válasz van, ahány válaszoló. Én mint a továbbképzések alanya és néha szervezője, a továbbképzéshez a következő elvek megvalósulását érzem fontosnak:

1. Sokkal nagyobb szerepet kellene biztosítani mind az egyéni, mind a csoport-érdekek érvényesülésének a továbbképzésben:

- ha az egyén részt kíván venni egy továbbképzésen, mert úgy ítéli meg, hogy ez számára hasznos, akkor fizesse meg a részvétel költségeit;
- ha egy munkahely úgy érzi, hogy számára is fontos, hogy az adott egyén továbbképződjön, adjon ehhez segítséget – szabad idő biztosításon keresztül a költségek valamely százalékának (akár 100% is lehet) fedezéséig;
- ha valamely továbbképzés a munkahely számára is fontos, akkor annak meghatározásával, hogy milyen mértékben járul hozzá a feltételek biztosításához, hirdesse meg a részvétel lehetőségét és jelentkező dolgozói közül küldje el a legalkalmasabbakat;
- ha a továbbképzést a főhatóság ítéli társadalmilag fontosnak, biztosítson olyan támogatást, mely megkönnyíti a potenciális résztvevők számára a részvételt.

Ezek a gondolatok egyáltalán nem újak. Igen sok továbbképzési, képzési területen már ma is érvényesülnek (például nyelvtanulás, gépkocsivezetőképzés stb.). Ami talán új: olyan továbbképzést, melyben nem érvényesülnek ezek az elvek, nem lenne *szabad* szervezni.

2. A második elv, melynek érvényesülése sokat lendítene az ügyön, az *értékelés*-hez kapcsolódik. A már említett két területnél maradva, ha valaki részt vesz nyelvtanfolyamon vagy gépkocsivezetői oktatáson, lehetősége van vizsgát tenni. Ezen keresztül értékelődik megszerzett tudása – de értékelődik a képző szerv is. Persze az értékelésben nem a „bizonyítványt” tartom lényegesnek, hanem azt, hogy mind az egyén, mind a munkahelye tájékozódni tudjon az elért eredményről.
3. Döntőnek tartom, végül azt, hogy a továbbképzéseket *független intézmények* szervezzék. Ez a függetlenség persze relatív fogalom. Attól a főhatóságtól, vagy munkahelytől független intézmények szervezzék, melyek az adott szakterület elvi és gyakorlati irányítását kezükben tartják. Csak ennek az elvnek az érvényesülésétől várható el, hogy a továbbképzések megítélése intézményesen objektív legyen.

Egyetlen példával szeretném illusztrálni, és ez az évvégi statisztikák példája. Amennyiben egy főhatóság például saját statisztikáiban pozitívumként könyvelheti el, hogy saját irányítási területén dolgozók közül egyre többen vesznek részt a saját maga által szervezett továbbképzéseken, nyilvánvalóan más objektivitással fogja támogatni ezeket, mintha egy független intézmény szervezi őket.

Tanulságok, javaslatok

1. Az intenzív „kiscsoport” jellegű formák szerepét tovább kell növelni. Most ilyen csak, az egyértelműen pozitívan fogadott, esetmegbeszélő kiscsoport volt. A szóba kerülő funkciók közül valószínűleg legalkalmasabbak a különböző sajátélményt nyújtó terápiás jellegű csoportok és esetleg, a tesztalkalmazási jártasságot elmélyítő, teszt-demonstrációs csoportok lehetnek.
2. A vitacsoportok 13 témájából valószínű, hogy legfeljebb kettőt vagy hármat kell meghagyni. Ezeket a továbbképzés egész tartama alatt dolgozná fel a két vagy három csoport. Úgy hogy előre biztosítani kellene a megfelelő felkészülést.
3. Az előadásokat — ahogyan már egy előkészítő ülésen is felvetődött — írásban előre el kell készíteni. Így a helyszínen — szóbeli kiegészítés után — csak ennek megvitatása történne. Az ily módon elkészített előadások közös kötetben való megjelentetése is igen hasznosnak tűnik.
4. A tematikus programon kívül esténként szükség lenne „klub” formájú összejövetel meg tartására. Ez a szervezeti forma lehetőséget kínál arra, hogy gyümölcsöző kapcsolatok alakuljanak ki az egymástól távol, de mégis egymásra utaltan élő kollégák között.
5. Fel kell kutatni alkalmasabb helyszínt is, hogy az intenzív kiscsoportos formák megvalósítására is megfelelő legyen.
6. A továbbképzés „jó alkalom volt arra”, hogy az OPI szervezésében megalakuljon a *gyermekvédelemben dolgozó pszichológusok munkaközössége*. Ez a szervezeti forma záloga lehet annak, hogy a továbbképzés hatása ne múljon el nyomtalanul. Feltétlenül szükségesnek látszik, hogy Intézetünk, és főként a Fejlődéslélektani Osztály, ennek munkájában további szerepet vállaljon.